

9

Профессор В. М. БРОННЬЭР

**ВЭНЬЭРИЧЭСКИ
(ХУДА) ЦЭРВЛА**

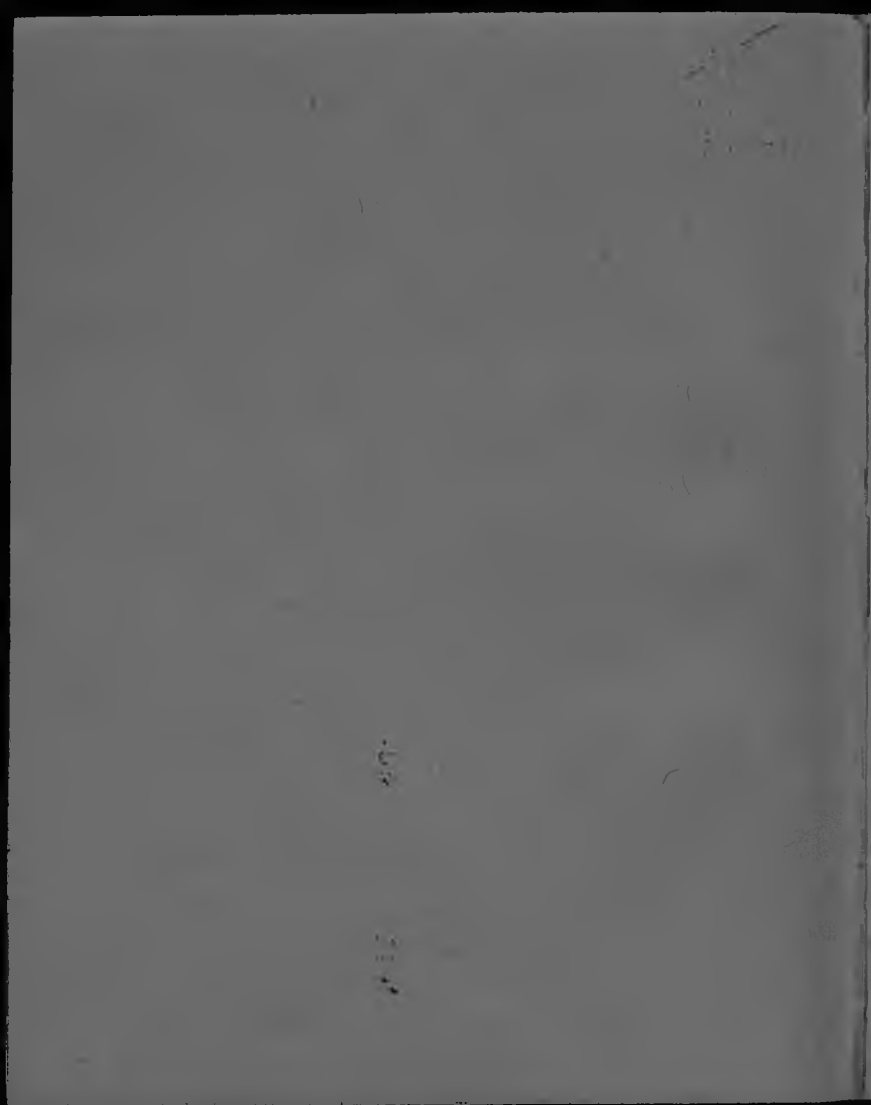
75 / 240

МЭД ГИЗ

МОСКВА — ЛЬЭНЬИНГРАД

1934

~~Д 28-8~~
~~С~~
Мар. Г.
1-44

Профэссор В. М. БРОННЬЭР

ВЭНЬЭРИЧЭСКИ
(ХУДА) ЦЭРВЛÄ

Г. В. Броннер
Ц, 1880 г.
Лит. № 364

ИИВ. № 1880

МЭД ГИЗ
МОСКВА—ЛЪЭНИНГРАД
1934

Редактор *Денисов*. Корректор *Веселов*. Техред. *А. Филева*

Уполномоч. Главлита В-64204. Медгиз 318. МД 6. Тираж 1 000
Формат 62×94¹/₃₂. Печ. л. 1³/₄. Зн. в 1 п. л. 33 000. Сдано в
тип. 15/Х-1933 г. Подпис. к печ. 2/II-1934 г. Заказ 1120

17 ф-ка нац. книги ОГИЗ'а РСФСР треста "Полиграфкнига"
Москва, Шлюзовая наб., д. № 10.

Муланды ылынышы цилә капиталысты-
чэски сәндәлыквләшток капиталызм ышкә
паштәкшы труйыш халыкым йашт ныма
укәаным ыштән миә. Нәзәрышты, пиш когон
худашты дә ләлышты ылымәш—когон колы-
машын дә ровочыйвлә дон хрәсәнвлә лош-
ты сакой статьян цәрвләм шәрымәшын
виржы ыләш.

Когон цәрләнймәш тә когон колымаш
мәдонна рэволюци йактәшы Российышты
ылын. Кыды национальный (тыгыды халы-
кан) районвләштыжы колымаш шачмашкы-
цынәт чотшыдон шука ылын, тыгыды халык
кайын чыдәмәш (пөйтә) ылын. Совет союзын
ровочый класс капиталызмгыц шайылан кот-
шы (виәнән шотымы) промышльэныстан,
пәрвишы тьотъавлә котшы статьян видымән,
пачәш котшы сола хозайстван сәндәлыкым
нәлын. Шука халыкшын нәзәрүн дә нымат
пәлыдә ылымәш, тыгыды халык лоштыжы
воксәок лыдын-сирән мыштыдымаш, шулык

пэрэгымаш кишан воксэок палшыдымаш, —
цилә тидывлә сакой статьян цэрвләм (вэньэ-
ричэский цэрвләмәт) когон шәрйктэныт.

Шулык вэрцын кредәлмаш пәшәштй Совет
власть пиш кого палшыкым пуа.

Вашталтшы цэрвләдон кредәлмәштй мән-
мән пиш шукуы йштэн шоктымашвләнә улы.
Эдэмьн шулыкшылан кого лүдышан ылшы
вэньэричэский цэрвләдон кредәлмәштәт йш-
тэн шоктымашвләнә шукуы улы. Вэньэричэ-
ский цэрвләдон цэрләнймаш Советский сойу-
зыштына игыц иштй кōтыргән миә. Пә-
лымән, ти цэрвлә эчә пйтэнок шотэлытат,
тйдындон кредәлмәшйм слапкаэмдәш акэл.
Цилә халыкымок ти кйрәдәлмәшкй тәрвәтэн
ти кредәлмәшйм эчә силанрак вэлә видәш
кэлэш.

Ти вэньэричэский манмы цэр ма статьян
ылэш, кыцэ шәрлә, цэрләнйшйжылән дә
труйышы халыклан махань эксйкйм канда
дә кыцэ ти цэрвләдон кредәлмаш мә донна
видәлтэш ти кнйгә тидывләм пәлыктя. Ма-
лын ти цэрвләм капитализмйм йамдэн шок-
тымыкы ижй каньйлын пйтйнок йамдаш
лиэш, малын Советский сойузышты ти цэр-
вләм пйтәрймй вэрцын, халыкын шулыкшы
вэрцын каньйлын кредәләш лиэш—тидывләм
ти кнйгәм лытшы пәлэн ләктэци.

ВЭНЬЭРИЧЭСКИ ЦЭРВЛÄ ВАШТАЛТШЫ ЦЭРВЛÄ ЫЛЫТ

Цилä улы цэрвлä лошты вашталтшы цэрвлä когон шәрлышыжок ылыт. Вашталтшы шуку цэржыгыцынок эдэмлән пэрэгәлтәш йасы агыл. Шукыжы бшкымым пэрэгән мыштыдымаш кишән сакой статьян вашталтшы цэрвләдон цэрләнәт. „Малын вара бшкымметшым пэрэгыделәт тә эчә йәлләнәт цэрәтым вашталтәнәт (пижыктәнәт)?“ — манын цэрләнышы эдәмгыц йадатат, ваштарәш тәхән шамыкым колат:— „кыцә бшкымын шулыкым (здоровам) цэрэгәш кәләш, тьдым пәләм ылгәцы, тьнәм пэрэгәлтәм ылын дә йәлләнәт ам пижыкты ылын“. Шырәнчок эдәмвлә, бшкымыштын дә йәлын шулыкым чотәш уштымы гишән агыл, шулыкым пэрэгән мыштыдымышты гишән, пәлдымышты гишән цэрләнәт.

Бшкымым дә йәлымәт вашталт шәрлыш цэрвләгыцын пэрэгәш манын, ма гишән цэрлиәлтәш, кыцә эдэмлән пижәш, дә цэр пижмәшкыц мам бштымьлә, тьдывләм пәләш кәләш. Вэньэричэский цэрвләәт вашталтшы цэрвләәшок шотлалтыт: Вэньэричэский цэрвләәт молы вашталтшы цэрвлә ганьок цэрләнышы эдәмгыц шу эдэмлән вашталтыт.

Молы вашталтшы цэрвлэгыцын пэрэгэлтмѣ ганьок вэньэричэский цэрвлэгыцят пэрэгэлтѣш лиэш.

МИКРОБВЛĂ ГИШĂН ЫНГЫЛЫМАШ

Вашталтшы цэрвлă кыцэ вашталтыт

Когоэмдышы охоньицян микроскоп манмы йори ыштѣмѣ прибор улы. Микроскоп вашт анчэн йăрă сѣнцăдон ужын кэртѣмѣвлăмок, пиш когон тыгыды хăдырвлăмок ужаш лиэш. Микроскоп таманьар шудѣ, таманьар тѣжэм гăнă анчым хăдырым когоэмдэн кайыкта. Ик патькалтыш вѣдым нăлмѣкѣ дă охоньицăшкѣ пиштэн микроскоп вашт анчымыкы, тѣ ик патькалтыш вѣдышток пиш шукуы, тыгыды сакой статьян кавшаңывлăм (макы нұшмұ гань, тѣр аль айэн шѣндымѣ панды ганьвлăм) ужаш лиэш; ти кайшы кавшаңывлă цилан живой ылыт тă шукужок тăрвăнѣлыт (каштыт). Ти изи кавшаңывлăм микробвлă маныт. Вѣдыштат, эдем кăпыштат, мол животныйвлан тă кавшаңывлан кăпыштат нинѣ ылат тă пашат.

Йăрă сѣнцăдон ужын кэртѣмѣ микробвлă икѣжăк-иктѣштѣгыцын айыртэмѣнок (пасна-паснаок) микроскоп вашт анчымашты кайыт. Шамак толшы, шокшырак тă пѣцкэ-

мѣш вѣрѣшкѣ нѣртѣм сыкыр лаштыкым
пиштѣмѣкѣ, 1—2 суткашты тидѣ ыжаргы-
рак-луды валган мамыктон лѣвѣдѣлт шѣнцѣш
(кыпѣн кѣѣ).

Ти кыпышыжы (мамыкла кайшыжы) кѣлѣ-
сѣн мыштыдымаш шуку ирсѣ микробвлѣ (ты-
гыды шукшвлѣ) ылыт. Тидѣвлѣм икѣжѣк-
иктѣштѣгѣцѣн пасна-пасна айырымыкы сѣн-
цѣдон ужтымывлѣ ылыт. Шокшы годым пайан
лѣмѣм пѣртѣш молы кодымыкы, иктѣ 12—24
цѣш ѣртѣмѣкок пыдыранцыкан дѣ шапы
пышан лиѣш тѣнгѣлѣш. Тидѣт микробвлѣ
ѣльѣнѣмѣ гишѣн тѣнгѣ лиѣлтѣш. Сыра шу-
маш, шѣшѣр шапымаш, руаш шапымашат
тѣнгѣок микробвлѣ гишѣн лиѣлтѣш.

Таманьар тѣжѣм ѣиш микробвлѣ улы.
Кыды микробшы ѣдѣмлѣн нимахань хуdamат
ак ѣштѣ, кыдыжы ѣдѣмѣм цѣрлѣнѣктѣ.
Тѣхѣнь—ѣдѣмлѣн ѣасѣм кандышы микроб-
влѣжѣм цѣрѣм ѣштѣшѣ микробвлѣ манѣт
ѣль простан заразы манѣт. Шамак толшы,
кѣктѣдымѣ вѣдым нѣлѣнѣ. Микроскоп вашт
кайшы шуку микробшок ѣдѣмлѣн хуdam
ѣштѣн кѣртѣмѣ ылыт. Ёужнамчы ѣдѣмлѣн
цѣрѣм шѣрѣшѣ (шамак толшы шѣм карш-
тышы, тѣиф манм ыцѣрѣм шѣрѣшѣ) микроб-
влѣѣт вѣдыш вѣрѣштѣт. ѣдѣм тѣхѣнь тѣиф
цѣр шѣрѣшѣ микробан вѣдым ѣумѣкѣжѣ,

микробвлә мйшкйр пуштышкыжы вәрәштйт, мйшкйр пуштыжыгыц шолвләшкйжй вәрәштйтәт, пашат тә эдәм пиш йасы тьиф цәрдон цәрләнәш тьнгәләш.

Эдәм кәп кйргйшкй цәрләнйктышй микробвлә вйт тон качкыш кач вәләт агыл, молы статьянат вәрәштйт. Шукы вашталтшы цәр эдәмлән воздух кач пижәш. Шамак толшы, кымданок шәрлән шошы чахоткы (туберкулез льогких) шодывләм шуктышй цәр воздух кач вашталтәш. Лач шйрәнчок чахоткы цәр шодым шуктә. Ти цәрйм айыртәмйн пасна микробвлә шәрәт; ти микробвләжйм туберкулезный палочкывлә маныт. Ти кахартыш цәрдон цәрләнйшйн шйвйльвйдыштйжй ти микробвлә пиш когон шуку улы. Шамак толшы, ти кахыртыш цәрән эдәм сәдырәшкй молы шйвәлмйкйжы, сәдырәштй шйвйльвйтшй кошкән кәә, туберкулезный палочкы манмы микробвләжй пыракәш кодыт. Кукшы ваштырдон сәдырәм йштйлмй годым ти микробвлә пырак йарә воздухыш кузән кәәт. Тй воздухтон шүлймй годымчы ти микробвлә эдәмйн шодышкыжй вәрәштйт. Шодышты пашаш тьнгәл колтән кәрдыт; шодым шуктәт, эдәм туберкулез манмы цәрдон (чахоткыдон) цәрләнәш тьнгәләш.

Воздух кач вәсы молы цәрвләәт вашталт-

мыдон (шамак толшы Ырлѣхандон, скарлатиндон, дьифтьэриттон, шадырадон, гриптон да молыдонат) цэрләнәт.

Цэрән эдәмгыцын шу эдәмлән кавшангывлә гач вашталтман цэрвләәт улы. Шамак толшы, сыпной тьиф цэрѣм ти шәрән кәрдәш. Сыпной тьиф цэрән эдәмѣн вѣрѣштѣжѣ ти микробвлә пиш когон шуку улы. Сыпной тьиф цэрән эдәмѣн вѣрѣжѣм ти йун шѣндѣмѣкѣжѣ, варажы шу эдәмѣн кәпѣш вәрәштмѣкѣжѣ пырылмыжѣдон шу эдәмѣн вѣрѣшкѣжѣ сыпной тьифѣн микробвләжѣм вәрәштәрә. Тѣ микробвлә вѣрѣштѣ пашат, эдәмѣм сыпной тьифтон цэрләнѣктәт.

Кыды вашталтшы цэрвләжѣ шамак толшы, сибирский йазвы, чума, сап, пи арымаш цэрвлә вольыквлә гач вашталтыт. Лач эдәм кәпѣштѣ вэлә Ылѣшы цэрләнѣктѣшы микробвләәт улы. Цэрән эдәмѣн шѣвѣльвѣйт йарә, шѣ дон вѣр йарә ти микробвлә воздухыш вәрәштѣт. Нинѣ кошкән кәмәшкѣштѣ вэлә лѣдѣшәнчок ылыт, кошкән кәмѣкѣштѣ лѣдѣшән агыләп. Воздухышты, пыракышты ти микробвлә Ылән ак кәртәп,— вѣдѣштәт Ылән ак кәртәп. Вәнѣэричәски цэрвләдон цэрләнѣктѣшы микробвләәт тәхән ылыт. Тишәцѣнчѣ пәлѣмән, вәнѣэричәский цэрвлә воздух

кач, вѣт кач, вольык кач тѣ ти гач молы пижын ак кэртэп. Вэньэричэский цэрдон цэрләнѣшы эдэмдон цат вѣш лимыкы вэлэ шу эдэмлән цэржы вашталт кэрдэш, ѣль вэньэричэский цэрын микроб вѣрэштмән иктѣ-махань хѣдыр гач (микробшы кошкэн шоктыдэ гѣнь) вашталт кэрдэш.

Вэньэричэский цэрвлѣ

Вэньэричэский цэрвлѣ кым статьян улы: сифильис, гоноррѣя (вэс статьяны триппэр маныт), дѣ эчэ пышкыды шанкыр улы. Каждый ти вэньэричэский цэрын айыртэмѣн ѣшкләнчы йѣнән микробвлѣ ылыт. Шамак толшы, эдэмлән иктѣ вэньэричэский цэр пижын гѣнь, тѣ цэр вэс вэньэричэский цэрѣш ванчэн ак кэрт.

Шѣрлыш цэрвлѣ тѣ чотышток вэньэричэский цэрвлѣят кыцэ, ма гач эдэмлән пижыт мѣ ынгылдарышна. Ёндэ айыртэмѣн каждый вэньэричэский цэржымок пасна-пасна тѣшлэн лѣктынѣ.

СИФИЛЬИС

1. Сифильис цэрѣм ѣльѣныктышы

Сифильис цэрдон цэрләнлыктышы микробым 1905 ин Шаудын фамельѣн ньэмѣц учоный пѣлэн лѣктын. Ти микробвлѣжым

„бльднй спирохэты“ манын лймдэн. Ти спирохэтывлэм тйжэм гәнә когоэмдышы микроскоп вашт анчэн вэлэ ужаш лиэш. Спирохэтыжы вьцкыж пьсын тәрвәнылшы, пырола пьтыргәлт шыцшы кышкы гань ылэш.

Ти микробвлә эдэмьн кәпьшкы-жы шушыр гач (эдэм тәрвьштышы иктә-вәрә каваштыштыжы аль тьрвьшты, ышмашты дә молы вәрә ыдыралт кэшы шушыр гач) пырат. Шушыргышы кавашты гач эдэм кәпьш вәрәштмыкышты, ти спирохэты манмы микробвлә пашаш тьнгәлыт; вьр йәрә кәп йьрок шәрлән шот тә цилә вәрәок ьлэш тә пашаш тьнгәлыт.

1-ш рис.

2. Сифильис цэр кыцэ эдэмлән пижэш

Шьрэнчок ти цэр цэрән эдэмдон вәш шомашэш (половой сношэньи годем) пижэш. Цэрән эдэмьн половой органыштышы (кыжмы хәдырыштышы) йазыввләгыцын (шушыр-

влӑгыцӑн) шу эдэмӑн половой органыштышы ыдыралтмы ӑль вӑс статьян шушырышкы цӑржӑй пижӑш. Сифилис цӑр вӑш лимӑдон вӑлӑт агыл, вӑс статьянат пижӑн кӑрдӑш. Шамак толшы, ик плошкагыцӑн икараш качмашӑш, цӑрӑн эдӑмдон шывшалмашӑш, ӑль иктӑ ма хӑдӑр гач, тӑйшкӑй цӑрӑн эдэмӑн шӑвӑльвӑйт, шӑ ӑль вӑйр гач сифилис цӑрӑн микробвлӑжӑй вӑрӑштӑнӑйт тӑ эчӑ кошкӑн кӑтӑлыт кӑнь, цӑр пижӑн кӑрдӑш. Ти статьян цӑр пижмӑш шӑйрӑнчок культурыдӑ ӑльӑмӑштӑй (икараш качкын — йӑн, итӑйрӑдӑ ӑльӑмӑштӑй) лиӑш. Тӑйдӑндон ти статьян цӑр пижмӑш солаштыш торцын халашты шоӑн ужалтӑш. Октявӑйр рӑволюци йактӑ солавлӑ дон тыгыды халыкан районвлӑ помӑшӑйквлӑ дон капитальиствлӑн тӑмдӑн урдымы пӑйзӑйрнӑйкӑйштӑй ылыныт. Нӑйнӑй лошты культуры пиш чӑдӑй ылын, халык совсӑмок манмы гань лыдын сирӑн мыштыдымы ылын, нӑйнӑй лошты шулык пӑрӑгӑймӑш пӑшӑ воксӑок видӑлтӑ, ти гишӑнок солашты дӑ тыгыды халыкан районвлӑштӑй икараш качмы-йӑмӑй гач, хӑдӑйрвлӑ дӑ молы гач ти цӑрдон цӑрлӑнӑймӑш вӑш лимӑдон цӑрлӑнӑймӑшкӑйцӑн шукуы ылын. Коммунист парты дӑ совӑт власть видӑймӑдон колхоз шӑрлӑн цаткыдын кушмаш, лӑнӑнӑйн национальный полъити-

кѣм видѣмѣш солашты дѣ тыгыды халыкан районвлѣштѣ культурым лѣктѣт. Культуры кушкын мимѣ сѣмѣнь сакой цѣрдон цѣрлѣнѣмѣшок, сифильис цѣрдон качмы-ѣумѣ гач, хѣдѣрвлѣ дѣ молы гач пижѣн цѣрлѣнѣмѣшѣт кайын чѣдѣмѣш. Ти статьян цѣрлѣнѣмѣш эчѣ пѣтѣн шоктыдѣ. Кыды тѣр шаман агыл (нѣэсознатьѣльный) эдѣмчѣ сифильис цѣрѣн дѣ ышмажы сифильис цѣр шушыран ылѣш кѣнѣѣт ик ѣтѣгѣцѣн шу эдѣмвлѣ сагаок качкѣш, ѣѣѣш. Цѣрѣн эдѣм ѣшкѣ тѣрвѣштѣш цѣржѣм савала, цѣшкѣ дѣ молы ѣтѣдѣрвлѣ гачат ѣяллѣн вѣшталтѣн кѣрдѣш. ѣужнам сифильис цѣрѣн ѣдѣрѣмѣш ѣялѣн шу ѣзѣлѣн цѣзѣжѣм шывшта дѣ цѣржѣм ѣзѣлѣн вѣшталта. Цѣрѣн ѣзѣѣт шу ѣдѣрѣмѣшѣн цѣзѣжѣм шывшын ѣшкѣ тѣрвѣжѣгѣц цѣржѣм шу ѣдѣрѣмѣшлѣн пижѣктѣн кѣрдѣш. ѣужнам тѣр шаман агыл (нѣэсознатьѣльный) ѣдѣрѣмѣшвлѣ ѣшкѣ ѣзѣштѣлѣн ѣялѣн ѣзѣн ѣнцѣкѣм ышмашкыжы шѣшкѣт тѣ ѣнцѣк ѣарѣжѣ, тышкѣвѣкшѣ сифильис цѣрѣн ѣзѣ тѣ ѣнцѣкѣм шывшын гѣнѣ, ѣзѣ ышмашкы сифильис цѣрѣм пыртат (пижѣктѣт).

Сифильис цѣрѣм шѣрѣш палшышы рѣльигѣ овуцавлѣ пѣтѣт, тѣ пѣтѣнчок эчѣ пѣтѣн шотѣлыт. Когѣчѣ годом „ѣымылан ѣнѣѣнѣшѣ“ эдѣмвлѣ икѣжѣк-иктѣштѣдон шывшалыт,

христосывайат. Нынй лошты сифильис цэрән иктәжбй улы манын дә шывшалмы гач сифильис цэр вашталт кәрдәш манын акат шаналтәп. Пырцәшым ик саваладон подылтымашәш, иконом, әль хрәстым шывшалмашәшәт сифильис цэр пижын кәрдәш.

Социализм стройымаш шәрлымй сәмбнь, рэлыгин важвләжым пыдыртышы культурный рэволюци кушкын миә; рэлыгин сакой манәш-манәшвләлән, такәш шайавләлән (прәд-рассудкывләлән) бньәнймәштон крәдәлмәш вәлнй труйшывлә пыт крәдәлшывлә лин миәт; рэлыгин овуцажыдон цэр шәрлымәш йамын миә.

Тыгыды халыкан районвләштй празнык-ышты годым цилән ик әтбгбц сыра дон әрәкә йүмәш овуца эчә йамын шоктыдә. Тәхән овуцавлә ылмашты сифильис цэр куштылгынок пижын кәрдәш. Кыдыжы йәлын котшы пәроскам әль трупкам ышмашкыжы нәләш. Әньәт трупка хозажы сифильис цэрән ыләш тә цәржбй пижын кәрдәш молы манын акат шаналты. Лачокшым попышаш кбнь ти стәтән цәржбй пиш кәнбйлйн пижын кәрдәш. Вакзалвләштй дә мол вәрәәт вйт әтб (бак) тәрвйштй вйт йүмбй кружка улы, кыдыжы тбй крушкадон йүт, йүмәшкбштй шүәлтәш кәләшым әшбшкбштәт ак нәләп.

Кэм ыргымы мастьэрскойвләштѣ кэм ыргызывлә ровотайымышты годым пыдавләм ышмашкышты нәлѣт вара утышы пыдажым ышмаштыгыцѣн мынғәшок корописькы пиштәт. Кэм ыргызыжы сифильис цәрән мол ыләш кѣнѣ, пыда тәрвәжѣ сифильис цәрѣм кодән кәрдәш, вәс кэм ыргызыжы (шу ылшыжы) пыдавләдон ышмаәшѣжѣ сифильис цәрѣм пижѣктән кәрдәш. Сифильис цәр охоньицә ыфѣлымы мастьэрскойыштат пижѣн кәрдәш; охоньицә ыфѣлышывлә формышкы охоньицәм ыфѣлмышты годым ыфѣлымы пычыштым икѣжәк иктѣштѣлән ыфѣләш пуат. Мәнмән сәндәлыкыштынә угѣцѣн йажо фабрик тә завогвлә стройалтыт, тә тыунок тошты завогвләштѣжәт мэханьизаци шѣндәлтәш, кустарный промыслывләнәт пәшә видѣмәшѣшты йажоәмәш, шулык пәрәгѣмәшәт йажоәм миә. Сәдѣндон кэм ыргымы мастьэрскойышты, охоньицә ыфѣлымы дә молы тѣ постол мастьэрскойыштышы статъан цәр шәрлѣмәш чѣдәмок миә.

Сѣнцәшкѣ вәрәштшѣ сүкѣм вәтѣвлә йѣлмѣдон мол нылал лыктыт, тәнгә нылалын ти цәрѣм вәләт агыл мол цәрѣмәт пижѣктәш лиәш. Изивләәт икѣжәк-иктѣштым мадышвләштѣдон (ышмаш нәлѣн), олмадон дә молыдонат ти цәрдон цәрләнѣктән кәрдѣт. Изивләәт

влӑлӑн ти цэр пижмыкы ӑтьӑштӑмӑн, ӑвӑш-
тылӑн вашталт кӑрдӑш. Ти статьян ти цэр
томан йӑйдӑ шӑрлӑн кӑрдӑш.

3. Сифильис цӑрдон цӑрлӑнӑмӑшкыц кыцӑ ышкымым пӑрӑгымылӑ

Анцылны кӑлӑсымынӑдон кӑнбылӑнок ынгы-
лаш лиӑш: Сифильис цӑргыцын ытлаш, мол
цӑрвлӑгыц ытлымыгыцӑт кӑнбыл ылӑш. Ыды-
рӑмӑш тон пӑӑргы вӑш лиӑлтмыдон цӑр пиж-
мӑшкыц ытлаш кӑнбыл ылӑш. Эдӑмын шу
ылмыжым ат пӑлы гыныы, тыдбындон вӑш
лиӑлтӑш (амалаш) вӑлӑ акӑл. Кӑндон шон
вӑш лимӑшым кыдыжы — ныма худаат укӑ—
манын йаралӑш лыкташ путайат; Ыдырӑмӑш-
тон вӑш лимӑш когон, тырхӑн кӑртымылӑ
шомы годем лиӑлтӑш маныт, тӑнгӑ когон шо-
мы годемчы Ыдырӑмӑштон шон литӑ Ышкы-
мын шулыклан йажо ак ли маныт. Лачокшым
попышаш кынь, Ыдырӑмӑштон шон литыма-
шӑш шулыклан ныма худаат акли. Тӑхӑны
айырӑмынок пиш „шоктышы“ сила (половой
ӑньӑрги) эдем тӑрвышты укӑ. Ӕньӑргижы
эдӑмын икты вӑлӑ, дӑ сакой статьян Ышкы-
мым пӑлыкта (анчыкта): кӑп-кыл силадон ро-
вотайымаш, ыштон ровотайымаш, общӑст-
венный пӑшӑм Ыштымӑш, физкультуры, ту-
ризм — тиды цилӑ эдӑмын погынышы (копалт-

шы) энъэргижым использываетаймаш (кэрал сэмьнь пьтәрймаш) ылэш. Эдэмьн кынам утыжыдон силажы улы гьнь, тьй силам кэрал сэмьнь, пользым кандыман пашашкьй тымэнь-машкьй, Ышкьймын шулыкым физкультур Ыштэн цаткыдэмдьймашкьй вьктәрәш кэлэш; тьйнәм ньимахань тырхэн кертьмьйлә вәш лимь шомашат ак ли. Вәш лимь шомаш укәжьй-гьйц лүдәш ак кәл, тидьй иктьйләнәт худам ак Ыштьй; эдәм таманьар и пачәлә „шон“ литәок Ылән кәрдәш тә шулыкшат пәрәгәл-тәш, эдәм Ышкә производствьжым лүктәш шана гьнь тә обществәннъй пашаштьй шалга, Ышкьймчьйн пашәгьйц утышы вәрәмәжьйм физкультурәш, кньигә дон казәт лытмашәш эртәрә гьнь, Ышкьймчьйм цилә сэмьнь разви-вайаш цаца гьнь, — „шон“ литьймәш кишән ньимахань әкськьймәт (ак ситьймәт) ак пәлбьй лиәш.

Кыдә сифильис цәр вашталтәш тьйдьйм пә-ләт кьйнь половой сношәньйгьйц пасна вәс сэмьнь (шьвшалмы гач, ик әтьйгьйц качма-шәш тә молы гачат) ти цәр пижмәшкьйцәт Ышкьймьйм пәрәгәш йасы агыл. Шывшалмаш кьйц карангаш кэләш; йәльйн котшы пәроскам әль трупкам ышмашкы нәләш акәл; йәльйн әтьйдәрьйм йажон мыштә кычылташ акәл; Ышкә әзәм вәс Ыдырәмәшлән, тьйдьйн шу ылмыжым

ат палы гынь цызы пукшаш пуаш акэл; йалын азамат, шу ылмыжым ат палы гынь тидылан ышкэ цызым пукшаш акэл; азалан вэс азан ынцыкым пуаш акэл; изивлалан иктын-вэсышты паштэк мадышвлаштым ышмашкы налыкташ акэл. Сифильис цэрдон цэрланышы эчэ шуку улым мондаш акэл, дә тидым ашын-дэрэн ышкымым пыт пэрэгаш кэлэш

4. Сифильис цэр кыцэ эртәрәлтэш

Сифильис цэрым төрлышаш мол агыл гынь, тиды пиш кужыш шывшылтман цэр лиэш. Таманьар шуку и шывшылтэш тә эртымь статьян лиэш, вара эчэ вэс пачаш палдырнаш, сглангаш тынгәлэш.

Эдэмлән вәш лимәшәш („вәш шомыдон“) цэр пижын гынь, иктә 2—3 арняшты кыжмы хәдырыштыжы цэр вәрәштмы вәржы пингидәмәш тә ти пингидәммы вөржы изинольән шәрлә. Каваштыжы вагылт кәәт, шушыр (йазвочка) лиэш тә ти шушыржы шәрлән когоэмәш тынгәлэш. Ти шушыржы йакшаргырак цырэән ыләш, изиш шүәнгәш тә карштымыжы ак палдырны ганьок манаш лиэш; шушыр йыргәцшы тыржы нөргы гань, пингиды шанкр манын лымдымы ыләш. Иктә 3—4 арняшты ти шушыр (йазвочка) паштэк кыжмы вәр кұшыл вәлән кок вәләнәт

пингиды маклакавлә — когоэмшы товлә ләктыт. Нини карштыдымы ылыт. Пингиды шанкр итырән урдән дә прамой торләнчөи гынь кого лин ак кэрт тә цәшок төрләнә. Шывшалмы гач әль иктә статбан вәс сәмынь молы сифильис цэр пижын гынь пингиды шанкр кэрәк кышакат ләктын кәрдәш. Шамак толшы, шывшалмашәш цэр пижын кынь, шанкр тырвәш ләктын кәрдәш; йәлгыц котшы пәроскам әль трупкам шывшмашәш цэр пижын кынь, тырвәш әль йылмәш шанкр лиәш; ик әты гыц качмашәш — вәрәштын кынь, ышмәш — лиәш; сифильис цэрән ыдырәмашын цызыжым әзә шывшын кынь, — әзән тырвәш лиәш; сифильис цэрән әзәм пукшымашәш цызы ынцөк сага — лиәш; сифильис цэрән шу эдәм сынцә гыцын сүкым йылмыжыдон нылал лыктын гынь, сынцә комдышәш шанкр лиәш.

Сифильистон цэрләнән колтышы эдәм пингиды шанкр лимыкок прамой төрләш ак тынгал гынь, пьтәри ләкшә шушыржы (йазвоцкыжы) төрләнә гыньәт ти шанкр ләкмьгыц иктә 5—6 әрнәштөи цилә моңыр йырвәшок, кидәшәт, йаләшәт, **розывый цырән чүнчәвлә** (сыпь) ләктын колтат. Ти чунчәвлә (пәтмәлә сыпшыым) кәнһылынок цаклаш (ужаш) лиәш, тә йужнамжы когонок нәлтөми го-

дымжы, ак палдырны ганьок манаш лиэш, цэрләнйшы чүнчэвлә ләктын колтымәшкы, йужнамжы чүнчә ләкмй годым сила укәм, кылмыктымым, вуй карштымым, лувләштй, айыртәмынчок әль лувләштй карштымым цаклаш тйнгәлэш. Чунчэвлә (сыпь) кәрәк кынамчат тәхән пәтмән статьян агыләп, йужнам — хан статьян ылыт. Ти хан статьян чүнчәм папулы маныт. Ти папулывләжй шун дә икыжәк — иктыштйдон иктыш лин кәрдыт. Ти папулывлә шармы ыраж ййрвәш, кыжмы ыраж доны, йдйрәмәш цызы лывәлнй конгыла лывәлнй, пылбш шайылны, тйрвй тйрйштй начкы папулышкы сәрнән кәрдыт. Тәнгә сифильис чүнчә ләкмәш ышмаәшәт, логәрәшәт лин кәрдыт; тйнәм әдәмйн йонгата йукын попымәш йамәш, шйжгәтә йук лиэш. Сифильис цәрән әдәмйн шйрәнрәкок үпшы виләш тйнгәлэш.

Тидй цилә кайшы худажы (пәлыкшы) төрләш тйнгәлмыкы цәшок йамәш; шанкр лимыкок төрләш тйнгәлмыкыжй цәшок йамәш; шанкр лимыкок төрләш тйнгәлмыкыжй ти хуавлә воксәок ак лиәп; ти пәлыквлә төрлйдәәт изин ольән йамын кәрдыт, тә иктәманьар жәп әртймыкы вәс пачаш ләктын кәрдыт. Цэрләнйшын, кынам ти анчыктымы пәлыквлә ләктын колтат, тйнәм тидын цәржй пиш куштылгын йәллән вашталт кәртшы лиэш.

Сифильис цэрѳм ат тѳрлѳ гѳнь, чѳнчѳ (сыпѳ) лѳкмѳ паштѳк иктѳ-манѳар иштѳ кѳпѳш кышты шон (вѳлѳнѳт, кѳргѳшѳт) пуалшы изи маклакавлѳ лит. Ти пуалшы маклакавлѳжѳм гуммы маныт, ти пуалшы маклакавлѳ кир пѳкш канѳ лимѳ йактѳ кушкын кѳрдѳйт; вара ти пуалшы маклакавлѳ шѳрлѳт тѳ йѳлѳ тѳрлѳн кѳртѳмѳ кѳлгѳ шушыр (йазвы) лит. Лач шѳрѳнчок тѳхѳнѳ шушырвлѳ пылвуйѳш лит. Тѳхѳнѳ пуалтыш (гуммы) лу тѳрвѳѳт лин кѳрдѳш тѳ тѳнѳмжѳ лу шѳлѳнѳш тѳнѳлѳш. Нѳр лу шѳлѳнѳ гѳнь, нѳр ладырга, дѳ йужнамжы толойок „валѳн кѳѳ“. Тѳхѳнѳ валыш нѳрѳн эдѳм пѳрвирѳкшѳ чѳдѳ агыл ылы; кѳзѳйтшѳ, сифильис цѳрѳнвлѳм амбулаторивлѳштѳ, больнѳицѳвлѳштѳ нѳэвольѳок тѳрлѳтѳт, тѳхѳнѳ нѳрѳнвлѳ чѳдѳмѳйт.

Тѳхѳнѳ гуммозный пуалтыш кѳргѳ органвлѳѳшѳт: вѳргѳш, шодѳш, йѳнгѳш, вуй вимѳш лин кѳрдѳш; тѳнѳмжѳ цѳрлѳнѳшѳ колымы йактѳок шон кѳрдѳш.

5. Сифильис цѳр маханѳ эксѳкѳм ѳштѳ

Сифильис лѳдѳшѳн цѳр ылѳш. Сифильис цѳр эдѳмѳм локтылѳш вѳлѳт агыл, эдѳмѳм колымы йактѳок шоктѳн кѳрдѳш. Лачокок, чѳхоткыдон, тѳиф тон дѳ мол цѳрдон колымаш шѳрѳнок колалтѳш, сифильис цѳрдон колы-

машыжы шоэн вэлэ шакта. Чахоткыжы лач шырэнчок эдэмьн шодым шуктә, тьдьндон чахоткыдон колымашыжат шырэн колалтәш. Сифильис цәржы эдем кәпым кышәц шон вьлвәл каваштым, лум, коргы органвләм, вуй вим дон туп ьрдь вимьм локтыл кәрдәш; кыдыжын пиньдь мокшыжы вәсьжын вәргьжы, кымшыжын йәнгьжы цәрләнә. Лач шоәнәт агыл көргьштьш карштышын виржы сифильис цәр ыләш; шамак толшы, цәрләньшы врач тоны сифильис цәргьц төрләш тьнгәлмькьжы көргьштьш карштышыжат йәмәш. Шамак толшы, цәрләньшы пиньдь мокш карштыштон кола гьнь, тьнәм цәржын тьнгәлтьш виржок сифильис цәр ылмым врач вэлә пәлә. Спинайа сухотка, прогрессивный паральич манмы ләлы (йасы) цәрвлә гишән шукужок аньәт колыныт. Спинайа сухотка манмы цәржы (туп ьрдьштьш вим цәр) эдемьм паральичьш колта, кит-йал дә молат ак дьәйствайәп лиәш; прогрессивный паральичьжы эдемьм ородыш колта. Тәвә эдемьм колымы йәктәок шоктән кәртшы, ти кок цәргә сифильис цәргьц лиәлтмьжым дә ти цәрвләдон сифильис цәрдон цәрләньшы дә прамой төрләтән шоктыдә ылшы эдем вэлә цәрләнән кәртмьжым лач шукужок ак пәләп. Шүм пыдәшт кәмәш тон (разрыв сәрдцадон)

колымым шукужы колыныт, пәләт, шұм пы-
дәштмьдон колышы лошты, шьм эдемгыц
кудытшы сифильис цэр гишән колымым ак
пәләп.

Сифильис цэр атьә-әвәгыцәт тьэтъялән
вашталтэш. Сифильис цэрән ьдьбрәмәш, шь-
рәнок әзәжым мьшкьрьштьжь намал ак
шокты, жәп шотәок колышым ьштә. Азәжь
ьльшь ьшачәш кьньәт, иктә-маньар жәпьш-
ток сифильис цэр вькь ләктәш (пәлдьрнәш
тьнгәләш). Шуку әзәжок ти цәрдон колат;
лач ьләток кьнь, ньнь мәрцән кушкыт,
ьштымырак стәтыан лит тә ньньн 13—14 и
йәктәт сифильис цэр пәлдьрнәш тьнгә-
ләш.

Ти шайыштмынагыцьн рашкыдынок кай-
әш: кұ сифильистон цәрләнән дә тьрльдә,
ньнь лошты колымашым сифильис шукәмдә;
сифильис цэр мьшкьрьшть әзәм намал шок-
тымашлан әптьртә (әзәм прахыкта) дә атьә
әвәгыц сифильис вашталтшан тьэтъявлә ло-
шты колымаш когон шуку лиәлтәш; сифи-
льис цэр инвалыидвлән кадырым шукәмдә;
мәнмән социальистьчәский строитьәльствы-
шты каждый пәшә эдемчок, каждый пәшә
кәчьжок пиш шәргьм ьштә, сифильис цэр
гишәнчь таманьары пәшә ьштьш сила
йәмәш.

6. Сифильис цэрѳм тѳрлѳш лиѳш вара?

Сифильис лѳлѳ цѳр ылѳш. Кѳ сифильис цѳрдон цѳрлѳнѳн дѳ кѳрѳл жѳп цѳр пѳйтѳ-мѳшкок тѳрлѳдѳ, тѳдѳлѳнчѳ айыртѳмѳнок лѳдѳшѳн ѳлѳш. Сифильис — тѳрлѳн кѳртѳ-мѳн цѳр ылѳш манаш акли, молы кужын шывшылтшы (хроньичѳский) цѳрвлѳгѳцѳт кѳнѳлѳрѳкѳн тѳрлѳш лимѳ цѳр ылѳш. Лачок, икѳнѳшток ак тѳрлѳнѳ гѳнѳѳт, пѳйтѳнок тѳрлѳн кѳртмѳн ылѳш. Сифильисѳн цилѳ ху-дажыгѳцѳн, маханѳм кандѳн кѳрдѳш, цѳр-лѳнѳшѳ ѳшкѳжѳт дѳ сѳмѳѳжѳт тидѳвлѳгѳцѳ ытлѳн кѳрдѳт, тѳрлѳш вѳлѳ йѳрнѳш ак кѳл. Совѳт власть цѳрлѳнѳшѳвлѳлѳн палшык пумашым тѳр нѳлтѳмѳнѳм ѳштѳн, каждый цѳр-лѳнѳшѳ тѳртѳок палшыкым нѳлѳн кѳрдѳш.

Сифильис цѳрѳм тѳрлѳш тѳнѳлмѳкѳ, кужын шывшылтман дѳ кужын тѳрлѳмѳшѳм тѳргѳмѳн цѳр ылымыжы мондаш акѳл. Цѳржѳ кышкѳвѳк виѳн (азѳн) шошы ылѳш, тѳрлѳ-мѳшѳжѳт тѳнѳ шывшылтѳш. Шамак толшы, сифильис цѳрѳм пинѳдѳ шанкр лимѳкок тѳрлѳш тѳнѳлмѳкѳ, врач шѳдѳмѳ статѳан цилѳ тѳр ѳштѳн миѳт кѳнѳ, цѳшок, иктѳ-манѳар тѳлзѳшток тѳрлѳш лиѳш.

Кѳп кымдыкѳшок цѳр шѳрлѳн шомыкы ижѳ тѳрлѳш тѳнѳлмѳкѳжѳ, иктѳ кок и нѳрѳ

цәрнән-цәрнән төрләш вәрәштәш; тәхәнъи мычкок шошы сифильисѣм врач токы каштын төрлэт кѣнь вэлә, төрлән сѣнгәш лиәш, тидѣм кѣн докы шон „пәлѣшѣвлә докы“ (знахарвлә докы) каштын төрләш акли. Сифильис цәрѣм төрләш мәнмән пиш ѣньән лѣкарствавләнә улы; сәк йажо лѣкарстважок сальварсан ыләш. Иктә 25 и ажны ти сальварсаным Эрлѣх лѣмән учонѣй ѣштән лыктын. Револьуци йактәшѣ Россѣйѣштѣй сальварсаным Гәрманѣгѣцѣйн шывштат ылын; советский соѣузыжы ѣндә лач тѣхәнъ сальварсанымок ѣшкәок ѣштә.

Цәржѣн пәлѣквләжѣй йамын кәнѣт кѣньәт, цәржѣ пѣтән манаш акли. Сифильис цәрдон каждый цәрләнѣшок, ньима карштышымат тәрвѣштѣжѣ ак пәлѣ гѣньәт, ѣшкѣләнчѣй шу ылмыла чучәш кѣньәт соикток, врач шѣдѣмѣдон вәрәмән-вәрәмән ѣшкѣмчѣм анчыкташ врач токы каштшашлык ыләш: эчә төрлѣмѣлә әль төрләш акәл, тѣдѣм врач вэлә пәлә. Кынам вѣрѣм исслѣдывайаш (анчаш) кәләш—врач кәләсә. Вассәрман лѣмән ньәмѣц учонѣй лыкмы способтон—эдәмѣн тәрвѣштѣжѣ цәрѣн ньимаханъ пәлѣкшѣй укә гѣньәт соикток сифильис цәрән ылмыжым пәләш лиәш. Ти статьян пәлѣмәшѣм (способым) Вассәрмановскаѣя рѣакшѣя манѣт.

Сифильис цэрэн эдэм вәш лимәшкыцын (йәлдон шомашкыц) йшкымжым пэрәгышашлык ыләш. Сырам дә нымахань әрәкәмәт тидылән йуәш акәл. Әрәкә йушывлән әрәкә йутымывлән дорцын сифильис цәр йасын эртә. Сифильис цэрән эдәмвләлән тынгәләок тавакымат шывшаш акйары, шулыклан кого эксык лиәш.

Сифильис цәрәм төрлымәш ик статьян вәл агыл: кыдыжылан укутым йштәт, кыдыжылан втыраным (льэкарствадон шырәт, пышкыт пыртат), кыдыжылан льэкарствам көргыш йуәш пуат, кыдыжылан сальварсаным колтат (вливайат). Сәк йажоәшыйжок сальварсан колтымаш шотлалтәш. Тынгә гыньәт, циләмок сальварсандон төрләш ак вәрәшт. Йужнам цэрләнйшылән ик статьяным пуән йараләш толәш, йужнам — вәс статьяным, — йужнамжы икәнәшток шукуы статьяным пуаш вәрәштәш. Кынам, махань льэкарствыдон, кыцә төрлымылә, тидым врач вәлә пәлә.

ГОНОРРЭЙЫ

Гоноррэйым әль вәс статьячы триппәр манмы цәрәм шукуыжы пәлдымыштыдон куштылгы цәрәш лыдыт. Лачокшым попышаш кынь, ти цәрын эдәмлән худа йштымәшыжы

сифильис цэр дорцын изиш вэлэ чыдырэк ылэш.

1. Гоноррэй цэрým ЫльэндэрЫшЫвлэ

Гоноррэй цэрým шэрЫшЫ микробшым гонококк маныт. Ти микробым 1879 ин Нэйсэр лымэн ньэмьц учоный пэлэн лэктын. Го-

2-шы рис.

нококквлэжЫ гоноррэйдон цэрлэнышЫн йогышы (лэксЫ) шүштЫ ылыт. Микроскоп вашт анчымы годым гонококквлэ йЫгЫр (вэш пижшЫ) пЫрцЫ ганьы ылыт.

2. Гоноррэйа манмы цэр кыцэ вашталтэш

Гоноррэй цэр, лач шырэнчок вәш лимәшэш (йәлдон шон лимәшэш), Ыдырәмәшынгыц пуэргын кыжмы ыражышкыжы аль пүэргынгыц Ыдырәмәшынышкы гонококк йарышан шү вәрәштмәдон вашталтэш. Гоноррэйа цэр йужнам изи Ыдырәшлән вәс статьянат пижын кәрдәш; гоноррэй цәрдон цәрләнышы авә изи Ыдырәшым ышкә амалымы вәрыштыжы амалтымашэш, аль Ышкымжым мышмы мацаладон аль савыцтон мышмашэш цэр пижын кәрдәш.

Йужнам токо шачшы азән сынцәжы гоноррэй цәрдон цәрләнәш тынгәләш. Азә гоноррэй цәрдон цәрләнышы авә мышкыргыцын ләкмәжы годым, шачмыжы годым авәжын цәржы тәдын сынцәшкы вәрәшт кәрдәш. Тәхән цәрләнышы авән тьәтәажым шачын вацмыкыжок кәрәл сәмынь пәрәгышәш мол агыл гынь, азә сынцә воксәок локтылалт кәрдәш, слөпөй лиэш. Пәрви кугижән Российышты тәнгә, лиәлтмәшвлә солавләшты дә айыртәмынчок тыгыды халыкан районвләшты шуку ылын.

Мәнмән мары халыкым нәлшәш кынь,— 1917 и готшән Ылымәш пиш когон анцыкыла кән, культурат пиш шәрләш тынгәлын —

школвлә, лытмы пөртвлә, больницивлә Ыш-
кымнәнок улы, тымдышывләжәт, врачвләжәт
Ышкымнәнок улы; культурный пәшәмәт нини
халык лошты кымдан видәт, тынә гынәт, эчә
кыды-тыдыжы кызытәт поплан, мужанлан
Ынәнәт; әзәм мол Ыштәш шагаләш кынәт,
Ыдырәмәш марыжым акушәркы әль врач токы
колтышаш кодым, папам кандыкта. Ти папа-
вләжы прамой кәрәл палшыкым Ыштәнчы
воксәок ак мыштәп, локтыл вәлә мыштат.

Мәнмән мары халыклан, вәтывләләнчы ай-
ыртәмынок врач тон учитьылвлән дә молын
культурный пәшә видышывлән шайаштым
пытырак колышташ кәләш, коммунист
парты ажетмы корныдон пыт анцыкыла ви-
дәлтәш кәләш.

Совет власть Октявыр рәволюци паштә-
кок әвән дә тьәтән шулыкым пәрәгымәш
пәшәм кымдан видәш тынәлын, соләвләшты
дә тыгыды халыкан районвләшты родильный
(әзә Ыштымы) томавләм дә акушәрский пункт-
вләм пиш шукум пачын. Больницишты әзә
шачмы гонымжат итырән кычылтыт, Ыдырә-
мәшлән вәрәмәшты палшыкым пуат тә Ыш-
кымжымәт дә әзәжымәт шачмыжы андак
йаралын анчат.

Соләвләшты, колхозвләшты, совхозвләшты,
кыцә токо шачшы әзән сынцәжым гоноррәй

цэрдон локтылалтмашкыцын пэрэгаш кэлэш тыдым, йажон палышы таманбар лу тыжэм акушэркывлә ровотайат. Ти цэрдон сынцә локтылалтмашат чыдэмок миә. Гоноррэй цэрән ыдырәмәшвләгыцын шачшы әзәвләм, шачмыкышток врач (мәдпәрсонал) ышкымчын набльудьэньишкыжы налэш (анчаш, тышләш тынгәлэш); кыды әзәжыным гоноррэй цэрдон сынцәжы локтылалташ тынгәлмым палымыкышты тышәкок тыдым төрләш тынгәлыт.

Кушкын шошы әдәмйнәт, уратымы ылмыжыдон гоноррэйын заразыжым (цэр шарышыжым) сынцәшкыжы вәрәштәрымыкы, сынцәжы каршташ тынгәл колтән кәрдәш. Тәхәнъ цэр кушкын шошы әдәмйнәмәт сынцәжым слөпөй лимы йактәок шоктән кәрдәш.

3. Гоноррэй цэр кыцә эртәрәлтәш тә ма гишән лүдышән ыләш?

Гоноррэй цэр, ыдырәмәштон пүэргы шон лимыкышты („амалымыкышты“) иктә 3—5 кәчышты выкы пәлдырнаш тынгәләш, кыжмы ыражгыцын шү ләктәш тынгәләш; кыжмы годым пычкәдымы статья каршташ тынгәләш тә ти карштышыжы кәчынь когоэмәш, йасы лиәш. Ыдырәмәшыжын гоноррәйа цэр йужнам кыжмы ыражгыцын агыл, маткын шәйкыжы-

гыцын (шүжыгыцын) тынгалалтэш. Тэхень
годым пйтәри андак цэр акат палдырны,
вара иктә арняа-кокты эртымькыжы кыжмы
ыражшыгыц шү (бэлы) йогаш тынгалэш.

Кыжвэк ләкмь ыраж мычкы кәлгышкылә
цэр шарлымькыжы, цэржы (воспальэньижы)
кыжвэк хангышкы ванчэн кәрдэш; тынам цэр-
ләнйшын шырэн дә карштэн кыжмы шоаш
тынгалэш тә кыжвэк паштәкшы выр ләкты-
кәләш тынгалэш. Йужнамжы цэрләнймәш
кыжвэк хангыцынәт күшкырак куза дә вәр-
гым когон йасын цэрләнйктәш тынгалэш.
Тидыгыцәт эчә йасы цэрләнймәш лиәлтэш:
йужнам цэрләнйшын пылвуй, кыньэрвуй дә
молы йэжынгвләәт цэрләнәш (воспальайалташ)
тынгалыт, тидыжы пиш когон йасы карштыш
ылэш, цэрләнйшым таманьар тылзы вәрыш-
ток кычэн урда дә шырэнчок йэжынгвләм
тәрвәтэн кәртымьм йштә. Гоноррәйа эчә та-
маньары молы йасывләмәт йштэн кәрдэш. Го-
норрәйа пүэргын йаичныкын придаткыжым
(вырлык мынын кылжым) пиш ләлын цэрлән-
йктән (воспальайыктән) кәрдэш, йужнамжы
кок вәлгәок цэрләнйктә; пуэргын азәлыктымы
(алаша) лимыжын виржы тиды йләш; гонор-
рәйа прәдстатьэльный жәльэзышкы (көргыш-
тышы кыжвэк кәмы вәр сагашы тошкы)
ванчэн кәрдэш тә тыдым цэрләнйктәш тын-

älэш; ти цэржы төрлэн кэртымы ылэш. Гоноррэйа цэр кужын шывшылтмы годым ат төрлэй гынь, пүэргын иктә-маньар иштэй кыжмы ыраж когонок аңысырэм шынцын кэрдэш; тынам тидым операцым ёштёдә төрләш ак-ли лиэш.

Ёдырәмәшләнчы гоноррэйа цэр эчә шу-кырак йасым дә пүэргынгыцынат дэлырәк-вләм ёштән кэрдэш. Ёдырәмәшын цэрлән-мёжы андак пүэргын дорцын каньымёнырәк гоноррэйа цэр эртә, дә йужнамжы акат пәл-дёрны, манаш лиэш; тынгә гыньат, ёдырә-мәшын кужын шывшылтман цэрйш сәрнә, ёдырәмәшын көргы половой органвләжым шушырта (цэрләныктә). Тэхәнъ годым, гонор-рэйа ёдырәмәшын молы лиәлтшы карштыш-влән виржы ылэш. Кужын шывшылтшы ёды-рәмәш цэрвлә төрләш йасы ылыт. Ёдырәмәш цэрвлә гишән ёштәш вәрәштмы операцывлә, шукужы гоноррэй цэр гишән лиәлтыт. Ёды-рәмәшын половой органвләжын кужын цэр-ләнймәш (хроньическойэ воспальэныйэ) ёды-рәмәш исыр ылмаш виржы ылэш.

Ёдырәмәш воксёок мёшкыран лин кэр-тымы, азәлыктымы лин кэрдэш, аль ик азәм ёштёмёкыжы гоноррэйа тидым вэс рәды мёшкыран лин кэртымым, воксёок азә лык-тымым ёштә.

Иүэргымат, Ыдырамашымат гоноррэйа цэр
вырлыктымым Ышгәат, сэдбндон тидй сәк
лүдыш Ыләш, халыкым чыдәмдымашкылә
видә. Врачвлә шотлән ләктынйт: әзәлыктыман
(вырлыктыман) 100 әдәмыштй 67-шы гонор-
рэййдон цэрләнймы гишән вырлыктымы
ылыт; ик әзән вәлә Ыштышы 100 әдәм лошты
тынгәок 71-жй гоноррэй цәрдон цэрләнймы
гишән әзәм ак Ыштәп.

Совет власть йактә, кынам вәнъэричәски
цәрвләдон (гоноррэйдонат) йаралын, прамой
крәдәлмәш укә ылын, ти цәр шуку әдәмвләм
слөпөйым Ыштән. Тошты Российышты гот
йактә слөпөй лишй 100 әзәшты 56-шы го-
норрэйй цәрдон слөпөйэмшы ылыныт, 44-шы
вәлә мол вирдон слөпөй линйт. Кызйтчы
ындә гоноррэйй гишән слөпөй лишй шуку
пай чыдәмын, тынгә гыньәт, эчә ти цәрйм
пйтәрәннә манын ана кәрт.

4. Гоноррэйй цәрйм төрләш лиәш вара?

Гоноррэйа цәрйм, андакыракок төрләш
тынгәлмыккы, каньылынок төрләш лиәш. Го-
норрэйа цәр лач төрлйдәжок кужын шыв-
шылтман (хроньичәский) цәрйшкы ванчән
кәрдәш; тәхән цәр таманьар ишкы шывшыл-
тәш тә кұшны кәләсымынә статья цэрләнй-
шывләм Ыштән кәрдәш. Мычкы шошы гонор-

рэйым төрлэш йасы. Гоноррэйдон цэрланы-
шывлә вәш шошашлык агыләп; цэрланышы
йәллән цәржым пижыктән кәртмыжым дә тиды
гыцын ышкыланчәт худа вәлә лимыжым,
цәржы шәрләш (азаш) тынгәлмым пәлышаш-
лык ыләш. Гоноррэйдон цэрланышывлә шу-
кы статьян ышкымыштым пәрәгышашлык
ылыт: сырам, әрәкәм йушашлык агыләп, гор-
чицым, ыраным, пәрцым качшашлык агыләп,
велосипәдтон дә имныеш мыктән кыдалшт-
шашлык агыләп; ти статьян ышкымым пәрә-
гыдәжы цәр когон шәрлән хуdash шоктән
кәрдәш. Цэрланышы ышкымыжым пиш иты-
рән урдышашлык; кәрәк кынамат кыжмы хә-
дйржым китшыдон кычымыкы цәржы сын-
цәшкыжы мол ынчы вашталт манын, китшым
йажон мышшашлык ыләш. Тәнгә пәрәгымәш-
вләм ыштымгыц пасна, врач кәләсым ста-
тыан, ик кәчымәт ләштәридә, ышкымычым
төрлышашлык ыләш.

Гоноррәйә төрлән кәртман цәр ыләш; ку-
жын шывшылтман (хронический) гоноррэй
дон цэрланышы игыц ишкы чыдәмәш. Пәр-
ви, Октявыр рэволюци йактә врачвлә докы
төрлыктәш мишы гоноррэй цәрәнвлә лошты
кым пайышты кок пайжы мычкы шошы (хро-
нический) гоноррәян ылыныт кынь, кы-
зытчы ти цәрдон врачвлә докы кашшы лошты

мычкы шошы цэрәнчѳи нѳл пайышты ик пай-
жы вэлэ ылэш. Тидѳи гоноррѳйдон цэр-
ләнѳишѳвлә ѳшкѳымѳштым ѳажон тѳрлѳымѳм,
нѳнѳлән палшык пумаш ѳажоэмѳм анчыкта.
Цэрләнѳишѳи врачкѳиц пасна „пәлѳишѳвлә до-
кы“ знахарвлә докы нѳигынамат кәшәшлык
агыл. Тѳхәнѳ „пәлѳишѳвләжѳи“ (знахарвләжѳи)
солавләштѳи ѳндә чѳидәмѳт тә кышты-тиш-
тѳжѳи эчә улы, мә доннаат Кырык-Марышты-
наат пүлә эчә моаш лиэш. Гоноррѳйдон
цэрләнѳишѳинѳмәт шайажым колшаш акәл,
дә тѳдѳи тѳрлѳымѳи статьян ѳшкѳымѳм тѳрләш
акәл. Кәрәк кынамжат гоноррѳиә ик статьян
ак тѳрләлт, врач вэлә анчалмыкыжы кыцә
тѳрләш кәлэш, тѳдѳим кәләсэн кәрдәш.

ПЫШКЫДЫ ШАНКР

Пышкыды шанкр — кымшы вәнѳэричәский
цэр ылэш; ти цэрәт вәш лимәшәш ваштал-
тәш. Пышкыды шанкр сифильис цэр дон
триппәр (гоноррѳиә) дорцын шоән вәл ужал-
тәш, тидѳи молы вәнѳэричәский цэрвләгѳицѳин
сәк куштылгы цэрәш шотлалтәш. Ти цэр
прамой тѳрлѳымѳи годым цәшок эртә (тѳрләнә)
дә нѳимаханѳ пәлѳикѳмәт ак коды. Кәрәк
тѳнгә гѳнѳәт, ти цәрдон цэрләнѳишѳи, — ат
тѳрлѳи гѳнѳәт ѳара — манын ак кәрт, пытокок
тѳрләш цацышашлык ылэш.

Пышкыды шанкрын микробвләжы (цэр шәрышывләжы) пышкыды шанкр годым ләкшый шувләштй ылыт. Ти цэр шәрышывләжы микроскоп вашт анчымы годым, цэпочкала пижшй панды гань ылыт. Пышкыды шанкрын микробвләжәт сифильисый дон гоноррэйын микробвлә ганьок, шужй кошкымыкы, воздухышты колат.

Пышкыды шанкр цэр пижмыжы вәш лимй паштәк 2—3 кәчыштй пәлдйрнәш тынгәләш. Пытәри кыжмы хәдйрәш изи ханг лиәш, вара пыдәшт кәәгт шушырыш (йазвочкиш) сәрнә. Лач шоэнәт агыл икодымок коктыт тә утларак шушырат (йазвочкат) лиәш. Ти шушырвлә когоэмйт тә пиш карштышан лит. Ти шушырвлә кычал анчымы годым — пышкыды ылыт. Тыдындон, сифильис цэрйн пингйдй шанкргыцын айыртәмләнән, пышкыды шанкр маныт. Пышкыды шанкрым лимй андакок төрләш тынгәлмыкы, иктә 2—3 арнәштй төрләш лиәш. Йужнам пышкыды шанкр когоракынок шәрлә (осложньәнйым пуа). Шамак толшы, цэрләнйшй бшкымжым ак төрлй гынь кәвә вылвәл товлә пуалыт. Ти пуалмыжым бобон маныт. Ти пуалтыш пиш когон карштышан ыләш: лач шоэнәт агыл, товлә шуәш тынгәлйт, вара пачылтытат шушырвлә (йазвочкивлә) лит. Ти шушырвләжй пиш

ольэн төрләнәт. Ти шушырвләм итѳрән ур-
дымы годым дә толойок төрлѳдѳмѳ годым
когон шәрлән кушкын кәрдыт тә цэрләнѳмәш
таманбар тѳлзѳшкѳи шывшылтман лиэш.

Йужнам пышкыды шанкр сифильис цѳрдон
икодымок пижэш, тѳнәм цѳр пышкыды шан-
крдон тѳнгәләлтэш, иктә 2 әрнәштѳжѳи ти
шанкр вәрэшок сифильис шанкр ләктэш.
Тидѳм врач вэлә пәлән кәрдэш. Тѳдѳндон
пышкыды шанкр пижмән эдәм врачын сѳнцә
анцылныжок лишәшлык ылэш (врачлан шѳ-
ренок ѳшкѳмжѳм анчыктышашлык ылэш).

ВЭНЬЭРИЧЭСКИ ЦЭРВЛӘ КЫНАРЫШКЫ ШӘРЛЭН ШОШЫ ЫЛЫТ

Вәнъѳричѳски цѳрвлә капитальизмгѳцѳн
котшы ләлѳи вырлыкшы ылыт, капитальизмѳн
хозәйстважы ти цѳрвләлән шәрләш вәнѳѳлѳм
вэлә ѳштә манын попәнә. Капитальизм сән-дә-
лѳквләштѳжѳи кышкәвәк ти цѳрвлә шәрлән
шонѳт тә мәдоннажы социальизмѳм сгройы-
маш кәмән сәндалѳкѳштѳнәжѳи ма статья
ылэш, тидѳм авчал мимѳкѳнәжѳи, ти попы-
маш пиш когон төрэш толэш.

1931 ин Парижѳштѳи француз йѳлмѳдон
лыкмы кнѳигәштѳи тәнә кәлѳсѳмѳ: „Франци-
штѳи халыкын лу пайышты ик пайжы, чот-

тонжок кэлэсэнчѣ гѣнь — 3 мѣл. 920 тѣж. эдѣм сифильис цѣрдон цѣрлѣнѣт; кажѣый ин 20 тѣж. ѣзѣ сифильис цѣрдон ѣвѣн мѣшкѣ-рѣшок колат, 40 тѣжѣмѣт угла ѣзѣм прахы-маш (намал шоктыдымаш — выкидыш) ли-ѣлтѣш. 80 тѣж, угла сифильис цѣрдон кола, — цилѣжѣ Франциштѣ кажѣый ин 140 тѣж. угла сифильис цѣр гишѣн ѣлѣймѣш ѣамѣш. Бѣльгиштѣ (изи сѣндѣлѣк, кымдыкшыдон мѣнмѣн район канѣ вѣлѣ ылѣш) халык 400 тѣж. угла сифильис цѣрдон цѣрлѣнѣт, колымашыжы кажѣый ин 15 тѣжѣмѣш — шоѣш; Англиштѣ, сифильисѣн сѣк нѣлѣ цѣржѣйдон — прогрѣс-сивный паральичтон 18500 эдѣм ѣасыланышы ылѣш; цилѣ клухой дон слѣпѣйвлѣ лошты 55% жѣ вѣнѣэричѣски цѣрвлѣ гишѣн клу-хой дон слѣпѣй лишѣ ылыт. 1932 ин лѣкшѣй нѣмѣйц кнѣигѣштѣ Гѣрманьышты вѣнѣэри-чѣски цѣрвлѣ шѣрлѣймѣй гишѣн тѣхѣнѣ ци-фырвлѣ анчыктымы ылыт: 1927 ин угѣцын цѣрлѣнѣймѣш 372 тѣж. (чахоткы дон цѣрлѣ-нѣймѣшкѣйц 2¹/₂ гѣнѣ шуку) кнѣигѣш вазын (зарѣгистрируйалтын). Цилѣ 20 иѣш кѣйц 30 ѣѣш ѣактѣшѣ халык лошты 54% — пѣлжѣт угла, гоноррѣй дон цѣрлѣнѣшѣйвлѣ ылыт, 6¹/₂% сифильистон цѣрлѣнѣшѣй ылыт. Гѣр-маньышты цилѣнчок ѣчѣ ѣшкѣймѣштым, окса кѣлѣшѣт, тѣрлѣн ак кѣртѣп; ти шотышкы

төрлөшөвлөжөү вэлэ эчэ вэрэштөһнөйт, шуку-
жы вэрэштэлыт; ти цэрвлэ шэрлөмөш Гэр-
маньышты прамой (лачокшым) шотлэнчөй ти
анчыктым цифрвлөгөц мөһндөркөй шуку
ылэш.

Ти цэрвлэ лач когончок капиталызмөһн
лөлөй тэмдөк лөвөлнөй ылышы колонивлөштөй
Африкөштөй, Индьиштөй, Китөйөштөй шэр-
лөшөй ылыт; төштөй шуку халыкшок сифи-
льис цэрдон цэрлөнө.

Капитал господствайшы сөндөлөквлөштөй ти
статьян ылэш, Мөдоннат, Российөштөһнө Со-
вөт власть лимөшкөй тэнгөлөок ылын. Куги-
жөншөй Российөштөй 1902 ин халавлөштөш
10 төжэм эдэм лөэш вөньэричэский цэрөнвлө
294 эдэм кнөгөш вазалтыныт (зарегистри-
руйалтыныт), 1911 инжөй 371 эдэм — 1917 ин-
жөй — Октявөйр рөволюцигөц анцыцын ти-
шэцят шуку вазалтыныт. Солавлөштөй вөньэ-
ричэски цэрвлөдон цэрлөнөмөш и гөц ишкөй
со кушкын, кыштыжы сола сола хөлөкок,
тыгыды халыкан район район хөлөок ти цэр-
дон цэрлөнөнөйт.

Солавлөштөй дө тыгыды халыкан райовлө-
штөй цилөжөй маньары цэрлөнөшөй ылын, лач
шотшыдоноқ кэлэсөш йасы. Нөһнөм иктөт
лыттө дө төрлөшөжөт иктөт шаньдө. Октявөйр
рөволюци йактө тыгыды халыкан

районвләштѣ кыды нәрѣш шәрлән ылын, тидѣ-
гѣцѣн ужаш лиэш: Бурәто-Монгольиштѣ,
нѣнѣн областьышты пачылтмыгѣц ик и ан-
цыц, врачвлә анчән ләктѣнѣт тә бурәто-мон-
голвлә лошты лош пәлжок сифильис цәрән
ылыныт. Сахалын острокрыштыжы 60% халы-
кшы сифильис цәрдон цәрләнѣшѣ ылын. Ты-
гыды халыкан районвләштѣжѣ молы вәрәят
тәхәнѣрәкок ылын.

Совет сәндәлѣкыштѣнәжѣ вәнѣеричэски
цәрвлә шәрлѣмәш кыды статьян ылэш вара?

Пытәриш пәтьильәткѣ тѣнгәлмәшкѣ мән-
мән вәнѣерологический отрәтвлә кугижә
годым когон сифильис цәр шәрлѣмән сола-
вләштѣ $1\frac{1}{2}$ мѣльион әдәмѣм анчән ләктѣ-
нѣт; нѣнѣ лошты 3,6% цәрләнѣшѣм моныт,
Франциштѣшѣ дорцын 3 пай чѣдѣ. Вѣц
и пәрви ти статьян ылын, тѣнәмшәнчѣ сола-
вләштѣ ти цәр шукәш кәтѣргән. Шамак
толшы, 1928 ин Московскнѣ областьышты
сифильис цәрән 6743 әдәмѣм пәлән ләкмѣ
(вѣйавльәйѣмѣ), 1931 инчѣ, халык шукәмѣн
кѣнѣят, 3507 әдәмѣм вәлә сифильис цәрәнѣм
момы, 1928 и дорцын кок пай чѣдәмѣн.
Кугижә годым 1913 ин Москвашты каждый
10 тѣжәм әдәм лошты 216 әдәм сифильис
цәрән ылын, 1932 инчѣ 10 тѣжәм әдәм лошты
24 әдәм вәлә сифильис цәрән ылын, тѣнәмшѣ

дорцын лу гәнәк чыды. Эчә тидым чотыш нәләш кәләш: 1913 ин шукужы Ышкымбештым төрлөдәләйт тә сирымәшәшкәт вәрәштәлит, лачокыштыжы гынь цәрәнчы ты шоткыц шуку ылын.

Кызыт мадонна вәнээрولوجический дьиспансәрвлә (төрлым вәрвлә) пиш шуку вәрәокулы, цәрләнбшы чотыш вәрәштмәшкыц ытләнчәт ак кәрт манаш лиәш. Москваштышы ганьок Ляньиградыштат сифильис цәрдон цәрләнбмәш шукәш чыдәмьин: 1913 ин 10 тыжәм әдәм лошты 244 әдәм сифильис цәрән ылын, 1932 инчы — 27 әләм вәлә кодын. Советски сойуз мол халавләштәт ти статьянок ыләш. Кугижә годым солавләштәи 10 тыжәм әдәм ләш 54 әдәм сифильис цәрән ылын, тиды, врачвлә доны сирәлтмәи чоттон тәнә ыләш, лачокшы гынь тидыгыц мьндьиркы шуку ылын. 1931 инчы солавләштәи 10 тыжәм ләш 22 әдәм сифильис цәрән ылын, тынәмшы дорцын совсәм 3 пай чыдәмьин. Тиштәжы, пәлымлә тынәмшы ганьы сирәлтә котшы литә; врачшат тынәмшы дорцын шуку, халыкын шулыкшым пәрәгымәш пәшә кымдан видәлтәш тә халык Ышкәжәт цәрләнәш тынгәлмыкыжы тоныжы ак ки, больницыш кәә. Ляньиградски областын сола халык лошты сифильистон цәрләнбмәш тынәмшы

дорцын 8 пай чыдэмын. Тыгыды халыкан
областьвләштѣ дә ра онвләштәт вәнъэричэ-
ски цэрвләдон крәдәлмәш тэнэок чынь кәә.
Бурәто-Монгольиштѣ 1928 ин вәнъэрологи-
чәский отрәт вѣц и ажны ылмы районвләш-
тѣжы ылын; ти отрәт анчән ләкмѣдон сифи-
льис цәрдон угѣц цәрләнѣмәш 9 пай чыдә-
мын. Калмыцки областьшты 1924 ин вәнъэ-
рологичәски отрәтвлә таманьар району
халык лошты 14,4% сифильис цәрәнѣм мо-
ныт, 1931 инчы тѣ районвләшток 2,4% вәлэ
цәрләнѣшы ылын, кут пай чыдэмын. Казак-
станышты 1926 ин 10 тѣжәм әдәм ләш 251
әдәм сифильис цәрән дә 300 әдәм гоноррәйа
цәрән ылын, 1929 инчы, кым иштѣжы, 10 тѣж.
әдәм ләш сифильис цәрән 167, гоноррәйа
цәрән 153 әдәм ылын. Мола тыгыды халыкан
районвләштәт ти цэрвләдон цәрләнѣмәш тѣ-
нэок чыдәмәш.

**Капитальистьичәски сәндәлѣквләштѣ вә-
нъэричәски цэрвлә малын вара игѣц
ишкѣ когоракын шәрлән миәт?**

Капитализм строй йәл трудадон ылымѣлә
ѣштѣмы, халык нәзәрәмәлтѣдон капитальи-
ствәлән пайаш лимѣлә ѣштѣмы ыләш. Ро-
вочыйвлә дон службышывләәт шукужок пәшә-
щтѣ ылыт кыньәт, пәшә тәрѣштѣ лач ѣшкә-

тѣштѣлѣн, сѣмнѣштѣгѣц пасна вѣлѣ пѣлѣ-
турѣ качкын лѣктѣштѣ ситѣ. Капитальис-
тѣчѣски хозѣйстван условѣштѣжѣ ѣдѣр
нѣлмѣш роскошь ылѣш, кѣрѣк кѣжѣт тидѣм
ѣштѣн ак кѣрг. Шамак толшы, пѣшѣдѣ ѣасла-
нымаш (бѣзроботѣца) молы укѣ гѣнѣѣт, мары
дон вѣтѣжѣ коктынат икарашок ровотѣят
кѣнѣѣт; тѣѣтѣ лимѣшкѣ вѣлѣ качкын лѣктѣн
кѣрдѣт; тѣѣтѣ лимѣкѣжѣ качкын лѣктѣн ак
кѣртѣп лиѣш. Капитальистѣчѣский госулар-
ствы дѣѣтский ѣаслѣѣвлѣм, дѣѣтский садвлѣм
ак пач, общѣствѣнный столовыйвлѣм ак пач,
ѣдѣрѣмѣшѣм, пѣшѣш лѣктѣн кѣртѣѣ манын,
ирѣкѣш лыкташ ак шаны; капиталѣистлѣн
тѣнѣ колѣт кѣнѣѣт тѣнѣрѣкок ылѣш, пѣшѣ-
дѣмѣвлѣ тѣнѣгѣцѣт паснаок шуку улы.
ѣдѣрѣмѣшѣн тонышы рабствыжы (цора ѣлѣ-
мѣшѣм ѣлмѣжѣ) анцыкыла виѣнѣш ирѣкѣм
ак пу, ѣлѣмѣшѣжѣм лѣлѣмдѣ вѣлѣ. Кынам
ѣдѣрѣмѣш сѣмѣѣ тѣрвѣ кѣлдѣлт шѣнѣѣш,
сѣмѣѣлѣн цилѣ кѣрѣлжѣ марын ѣнѣжѣштѣ
вѣлѣ кѣѣш тѣнѣлѣш. Марыжын ровотѣѣ-
мыжы ѣшкѣтшѣлѣн вѣлѣ нѣшт-нѣшт ситѣ.
Тѣвѣ ма гишѣн капиталѣистѣчѣски сѣндѣ-
лѣкзлѣштѣ ровочѣѣ дон службышы лошты
ѣдѣр нѣлтѣмѣ шуку ылѣш, воксѣок ѣдѣр-
жѣмѣт ак нѣлѣп, кыдыжы нѣлѣт кѣнѣѣт иктѣ
кымлы и шомыкы ижѣ нѣлѣт; тидѣндон

нини лошты кундон шон ваши лимаш, биди-
рамаш капым (простытуткым) оксала нал-
маш шарлен, тиджи веньерический цери
пишокок когон шукэмдаш палша. Капитали-
стический обшэсгвашты тэхень шука биди-
рамашвлэ докы кашмашкы, арака йумашкы
лэлы блымаш ровочыйым шышкэш. Когонок
лэлы пашагты ылы ровочыйын, кичалмы
наслаждэньжят (бшкэ охатажым шорыма-
шыжят) тидын пиш грубий ылэш. Тидым
Марксат попэн.

Капиталистически сандэлыкышты улан
ылшывлэ лошты биди налмаш — налмаш тон
выжалымаш ылэш. Тыштакэн биди налмаш
тон марлан кэмаш расчоттон бшталтэш:
пайан бидирвлэ бшкыланышты учонывлам,
кого чиновниквлэм марэш нэлыт, пайан ма-
рывлэжы йажом айырэн ваты лыкэш нэлыт,
торговой доны товар налмы ганьок, икыжак-
иктым воксэок йаратыдэок нэлыт. Тэнгэ мар-
лан кэмаш тон биди налмашым цэркыжы
цаткыдэмдэ. Ваты дон мары лошты блымаш
кэрэк кыцэ худа ылэш кыньят, айырлаш акли,
цэркы ак шуды, да айырлымашыжат пиш
кого росхотым тэргэ ылын. Мары дон ваты
ик лэваш лывалнок блат, ватыжы вэс мары
дон кыргышталэш, марыжы простытуткы-
влэ докы каштэш. Циланок биди нэлын кэр-

тѣмаш, поздан нѣлмаш, ыдыр нѣлмашым цэр-
кыдон кылдылмаш, мары дон ваты лошты
худа ылымаш простытуцим тэргыктэнѣт тѣ
вэньэричэскийя цэрвлѣм шѣрэнѣт. Пашадэ
ылымаш, паша тѣрым чыдын нѣлмаш, анчы-
шышты укѣэн ыдырѣмашвлѣн правадымы ыл-
мышты, изи ѣзѣн ыдырѣмашын палшык уж-
тымаш ышкѣ кѣпым выжалмышкыла, просты-
туцишкыла ыдырѣмашым шышкынѣт. Тэвѣ
ти гишѣн капиталыстычычэски сѣндѣлыквлѣ-
штѣшы хала ѣльицѣвлѣштѣ, вэньэричэски
цэрвлѣм шѣрѣшы, простытуткывлѣ шанок
ылыт. Капиталыстычычэски сѣндѣлыквлѣш-
тѣшы халавлѣштѣ вэньэричэски цэрвлѣдон
цэрлѣнышывлѣ лошты кым пайышты кок пай-
жы простытуткывлѣгѣцын заражайалтшы
ылыт. Капиталыстычычэски сѣндѣлыквлѣштѣ-
шы солавлѣштѣжѣ ма стѣатьян ылѣш вара?
Тѣштѣжѣ хрѣсѣнь халыкын цѣрнѣдымаш
нѣзэрѣммаш кѣя; солаштышы нѣзэрвлѣм экс-
плоатыруйѣн кулак тон помѣшыквлѣ пайат;
хрѣсѣнь халыкшы зѣмльѣжѣмѣт, вольыкшымат
ѣамда дѣ батракыш сѣрнѣ; таманьар мѣльи-
он хрѣсѣнь, изи лаштык зѣмльѣжѣдон сѣм-
ѣѣжѣм пукшѣн ак сѣнгѣт, халавлѣшкы паша
кычѣлѣш кѣя дѣ лѣлы эксплоатацискы вѣрѣш-
тѣш; ыдырѣмашвлѣжѣ прислугы ганьы раб-
ски¹ кавалашкы вѣрѣштѣтѣт, простытуткы-

влән рәдыштым тәмәт. Хрәсәнвлә халавләшты простьитуткывләгыцын вәнъэричэски цэрвләм тэрвәнйшты пижыктәт, оксашты укэ гишән, ак төрләп, (капитальистычэски сәндәләквләшты тәртэок палшыкым нәләш йасы ыләш), токышты толытат цэрйштым сәмйәштышты шәрәт, солашкат шәрәт. Солашты йшкымым цэр пижмәшкыцын пәрэгыдэок йлымәшәш тә мәдыцынын палшык укэ гишән сифильис цэр томагыц томашкы шәрлә.

Колоньяальный сәндәләквләштыжы эчә тидыгыцәт худа ыләш. Капитальиствлән тәмдыкышты (кавалашты) лимәшкышты ти вәнъэричэский цэрвләм толойок пәлыдәлытат манаш лиәш. Тышкы ныгынам колтымаш эксплоатаци пырымыдон, капитал ныным цорашкыжы сәртымьдон вәнъэричэский цэрвләәт тынәмок пырән линйт. Капитализм колоньяальный сәндәләквләшты йшкымчын господствыжым цаткыдәмдышәшләнән халыкым пиш когон пыцкәмышышты (пәлыдымышты) урдән. Лыдын сирән мыштыдымаш, йшкымын шулыкым пәрэгән мыштыдымаш вәрәштшы цэрвләлән, сәк анцыцшок сифильис цэрлән шәрләш ирык ылын. Ти цэр кыды вәрйштыжы цилә халыкымок йасыландара. Колоньяальный сәндәләквләшкы капитал пиш когон ләлы йлымәшым дә сакой статьян цэр-

вләм пырта. Тэвэ тидындонок ти сәндәлбк-вләштй халык чбдәмэш, пйтә. Кугижән капиталыстычэский Российыштәт тынэок шу-кы йиш халык чбдәмбн.

Капиталыстычэский сәндәлбквләштй ма-хань вирдон вәнэричэский цэрвлә шәрләт ти кэлэсымбвләнәдон рашкыдынок ынгылаш лиэш.

Советский сойузышты капиталызмбн кот-шы вәлбкшәт пйтәрәлтәш, вәнэричэский цэрвләәт пйтәрәлтйт. Тидым шайылнырак ан-чыктым цифрвләнә рашкыдын анчыктат (кайыктат); капиталыстычэски сәндәлбк-вләштй вәнэричэски цэрвләдон цэрләнб-мәш кушкәш, мәдонна игбц иштй чбдәмэш. Мәдонна ти вәнэричэски цэрвләдон кредә-ләш манмыла вәләт агыл, толойок пйтәрәш манмыла пәшә видәлтәш.

**Малын Советски сойузышты вәлә ти вәнэричэски цэрвләм пйтәрәш манмыла
вопрос шбндәлтәш?**

Лач, цилә сәндәлбк вблнбжок, кыштакән йәл трудам эксплоатьируйымаш тә панды лбвэцбн пәшә бштбмәш укә, кыштакән пә-шә пиш шэргәштәрәлтәш тә бштәшбжәт сусун бштәлтәш, тәхән сәндәлбкшб лач бшкәтшок-Советски сойуз вәлә ыләш.

Лач Совет сәндәлыкышты вәлә пәшәдә йа-
сыланымаш укә, кыцызы ылымаштон ылымаш
укә дә труйыш халыкын ылымашыжы цилә
сәмбеньок кәчынь йажоэмәш.

Лач Советски сойузышты вәлә ыдырамаш
ирыкән ыләш; государтвы ыдырамашым пол-
ныйок ирыкыш лыкмы корныдон пәшәжым
видә; йасльвләм, дьэтсавдләм, фабрик кух-
нявләм, общәствәнный питаньим кымдан
шәрә, ыдырамашым пүэргы аканымок (полно-
цәнныйым) ыштымы вәкылә пыт пәшәжым
видә.

Лач Советски сойузышты вәлә изивләм
икараш, иктөрышты шотлымыдон, ирыкын,
коммунизм сәмбень тымдымаш видәлтәш,
пионьэрвлә дон комсомолвлән ушәмвләшты
дә физкультуры пиш кымдан видәлтят; тиды
цилә ырвезы дә сәмырык икшывым шулыкан,
төр ышан, иквәрәш төр ылымашым ыштәш
йарал лимы вәкылә видә.

Лач Советски сойузышты вәлә ыдыр
нәлмәш тон марлан кәмәш тавар выжалмы-
нәлмы гань агыл, социальистычәски строи-
тельствышты икань пәшә ыштән шалгышы-
влән согластон пижмәш (сойуз) ыләш.

Лач Советски сойузышты вәлә простыи-
туци йамаш тынгәлын, дә шукәш агыл пыты-
нок йамдымы лиәш.

Вэньэричэски цэрвлälän шалдыра промышльэный цэнтрвлäштй шарлäшйштй йонän капитальистычэски сändälыквлän законвлäштйм Совет сойуз вэлэ ёшкэ доныжы йардымэш ёштэн. Совет сändälыкын промышльэный цэнтрвлäштйжы вэньэричэски цэрвлä сэк чыдын шарлымй ылэш; халаштат тä солаштат ти цэрдон цэрлänймэш пиш чынь чыдэмэш.

Лач цилä свэт вёлныжок полный национальный свободыдон ёлышы Совет сойуз вэлэ шуку статьян труйыш халыкан ёзäкшольак кань (братский) цымыргымаш ылэш; Совет сойузышты вэлэ тыгыды халык ёшкэдурэш областым äль рэспублыкым ёштäш пумы праваан ылэш; Совет сойузышты вэлэ тыгыды халык анцыкыла видäлт кэрдэш. Совет сойузышты вэлэ мировой прольэтариатын вождыжын (виктärшыжын) Сталын тэнгын цаткыды китшыдон Лённынский национальный польитыкы видäлтэш; ти польитыкы видäлтмёдон, кугижä годым пйтäш тынгälшы тыгыды халыквлä кызыт ёшкымыштён культурым формыжыдон национальныйым, содээржаньижыдон социальистычэски культурым ёштät.

Тыгыды халык лошты лыдын сирэн мыштыдымаш пйтäräлтэш, халык гигиэнй тым-

дымы статья итырәм ылымашышкыжы пырта, колымаш көтыргә, шачмаш кушкәш.

Тэхэнь ылымаш Советски сойузышты вэлэ, социальистычэский обществам стройыман сәндәлыкышты вэлэ лин кәрдәш, сәк пйтәриок, мәдонна сифильис тә вәнъэричэски мол цәрвләдон цәрләнймашын көтыргымаш ти гишән ыләш; социализмышкылә лишылэммынә сәмынь ти цәрвлә дә мол цәрвләжәт пйтәнок миәт, капиталыствлән сәндәлыквләштыжы — кушкынок миәт.

Ти кәлэсымышкы совет власть махань пәшәвләм ти цәрвләдон крәдәлмәшты ыштән миән, тйдывләм пиштәш кәләш. Октявыр рэволюци йактә вәнъэричэски цәрдон цәрләнйшывләлән халавләшты пәлэк-турәк изиш палшыкым эчә пукаләнйт, солавләштыжы ти палшык эчә тиләцәт чыды ылын; тыгыды халык лоштыжы тэхэнь цәрәнвләлән палшык пумаш воксәок укә ылын.

Октявыр рэволюци лимыкыжы коммунист парты дон Совет власть труйыш халыкан областьвләшкы шүдын вәнъэричэски отрәтвлә кәәш тынгалынйт; кыштакән вәнъэричэски цәр шәрлымән вәрвләштыжы, вәнъэричэский цәрвлә төрлымь вәрвләм (пунктвләм) пачыныт. Дыспансәрвләшты, отрәтвләшты, пунктвләшты вәнъэричэски цәр-

вләм пәлһышһы дә тәрлән мыштышы таманһар тһйжәм врач ровотайәнһйт тә кһзһйтәт эчә ровотайат. Вәнһэрһчәски цәрвләдон кредәлһшһы (палшык пушы) органһызацивлә солашты дә тыгыды халыкан областһвләштһы дә районһвләштһы игһыц ишкһы цаткыдәмһйт. Пһйтәриш пәтһильэткһштһы РСФСР-һштһы вәнһэрологиһчәский дһиспансәр 183 кһцһын 287 йактә кушкын, 60%-әш шукәмһын, тһ унок солавләштһышһы вәнһэрологһчәски пункт тон вәнһэрологһчәский отрәтвлә 287 кһцһын 597 йактә кушкыныт, 108% шукәмһынһйт, РСФСР-һштһы тһйшһы тыгыды халыкан областһвләм нәлшәш кһнь, ти отрәт тон пунктвлә 31 гһцһын 94 йактә кушкыныт (200%-әш шукәмһынһйт).

Вәнһэрһчәски цәрвләдон кредәлмәш учрәждһәнһивлә вәнһэрһчәски цәрвләдон цәрләнһшһывләлән пиш йажо палшыкым пуат: нинһы токышты мишһывләлән вәлә палшык пумы гһцһын пасна, цәрләнһшһын сәмйәжһмәт циләштһымок обслһедывайат (анчән ләктһйт), тә кһнгһыцһын нһнынлән ти цәр пижһын йадышт пәлән ләктһйт, вара цәрләнһшһын сәмйәштһыжһы эчәәт тһ цәрдон цәрләнһшһвләм момыкышты циләштһым дә эчә нһнын сәмйәшкһштһы пһйтәри цәрһм вашталтыктышыжымат тәрләш тһнгәлһйт.

Вәнһэрһчәски цәрвләдон кредәлһшһы учрә-

ждьэньивлә дьэтски учрәждьэньивләм: йәс-
льым, дьэтсадым дә дьэтдомым аһьят вэньэ-
ричэски цэрән улы манын, цэр Ынчы шарлы
манын йажон анчэн ләктыт, мьшкырән Ыды-
рәмәшвләм, азаштым сифильис цэрдон цэр-
ләнэн колтымашкыц пэрэгышашләнэн анчат.

Дьэтски йәсльышкы, дэтсадышкы аль ик-
тә-маханьы вэс дьэтски учрәждьэньишкы
прньимайыктымәшкы цилә Ырвэзывләмок
врач анча.

Вэньэричэски дьиспансэрвләшты аль бо-
льньицәвләшты профилактичэски (цэрләны-
мәшкыц пэрэгымы) пунктвләм Ыштат. Ти
пунктвләшты кэрэк кынамат сотыгэчынәт,
йыдымат палшыкым пуат. Шамак толшы, ик-
тә, пәлдымы Ыдырәмәштон шон лин гынь,
аһьят цэр пижын молы манын шәкләнә гынь,
тынәмок ти пунктышкы толын палшыкым
нәлын кәрдәш; палшыкшы цэрләнымгыц пә-
рэгә.

Вэньэричэский цэрвләдон крәдәлшы учрә-
ждьэньивлә халык лошты санитарно-куль-
турный пәшәм видәт: труйыш халыклан вэ-
ньэричэский цэрвлә гишән кыцә цэрләныктәт
тә кыцә Ышкымым пэрэгымылә йажон ынгыл-
дарат. Вэньэричэский цэрвләм төрлышы врач-
влә Ышкә пәшаштым труйыш актив палшымы
йарә видәт. Вэньэричэски дьиспансэрвлән

ровоташтышты, здравпунктвләштѣшѣ врач-влән пәшәштѣшѣ, у стройкывләштѣш барак-вләштѣшѣ санитарный комиссывлән пәшәштѣшѣ ровочыйвлән обществәнный организацывләштѣш пиш кого палшыкым пуат. Простытуцим пѣтәрѣмәш вәрцѣн кредәлмәштәт ровочыйвлән обществәнныстышты пиш кого палшыкым пуа, сәк пѣтәрѣнок трудовой профилакторийвлән¹ пәшәштѣш палшыкым пуа. Вәнъэричәски цәрвләдон кредәлмәш пәшәштѣш предпрѣятѣштышѣ шулык пәрәгѣмәш вәрц палшән шалгышы группы пыт палшышашлык ыләш.

Труйыш халык палшыдә вәнъэричәски цәрвләәт тинәрѣш ак кѣтѣргәп ылын. Советски мэдѣцинѣн лозунгыжы: „шулык пәрәгѣмәш труйыш халыкын ышкә пәшәжок ыләш“. Ти лозунгы вәнъэричәски цәрвләдон кредәлмәштѣш йажонок оправдайалтәш.

Вәнъэричәски цәрвләдон кредәлмәштѣш совет власть лыкмы законвлә йажон палшат: ти законвлә вәнъэричәски цәрвлә пижмәшкѣцѣн пәрәгѣмѣ сәмѣнь труйыш халыкым видәт. Мәнмән закон сирѣм кнѣигәштѣш (ко-

¹ Вәнъэричәский цәрән простытуткывләм погым учрәждѣнѣм ровочий профилакторий маныт. Профилакторийвләштѣш тѣрлѣмѣгѣш насна пәшәәш тымлат. Тѣрләнѣшѣжѣ профилакторийгѣш ләкмѣкѣштѣш пәшәшкѣ шагалыт.

дэксэйштэй) 150 статья вэньэричэски цэр-
дон цэрләнйшым, пälэнok бшкымжым ак
пэрэгй гйнь, цэржым йällәнät шәрä гйнь,
йажон пйзырä (наказывайа). Ти статья вэ-
ньэричэски цэр шәрйшывлäm суг кач пйзы-
рымжым цилä цэрләнйшй пälйшäшлык
ылэш, шу эдэмвлäät тидым пälйшäшлык ыл-
йт; иктäжй нинйлән цэрйм пижыктэн пуэн
гйнь, нинй суг кач тйдым пйзырэн кәрдыт.
Бдыр нäläш äль марлан кäш шанышыжы
айыртэмйнок ти законом äшйндәрйшäшлык
ылэш, марлан кэмэшкй äль бдыр нälмэшкй
ти закон иктй вэсйн шулыкан ылмым пäläш
тэргä. Вэньэричэски цэрвлä прамой ситälй-
кок төрлйдймы годым кужын шывшылт
кәрдыт, кынамжы цэрләнйшй тэхэнь годым
цэр улыжымат ак пälй. Тидым мондаш акэл.
Тидым äшйндәрэнчй, шамак толшы, иктäжй-
штй вэньэричэский цэрдон кынам гйньät
цэрләнэн ылын гйнь, бдыр нälмэшкй äль
марлан кэмэшкй, сэмйä лошкы цэрйм пыр-
тыман бнчй ли манын, бшкымйштйн шу-
лыкан ылмыштым врачлан анчыктышашлык
ылыт.

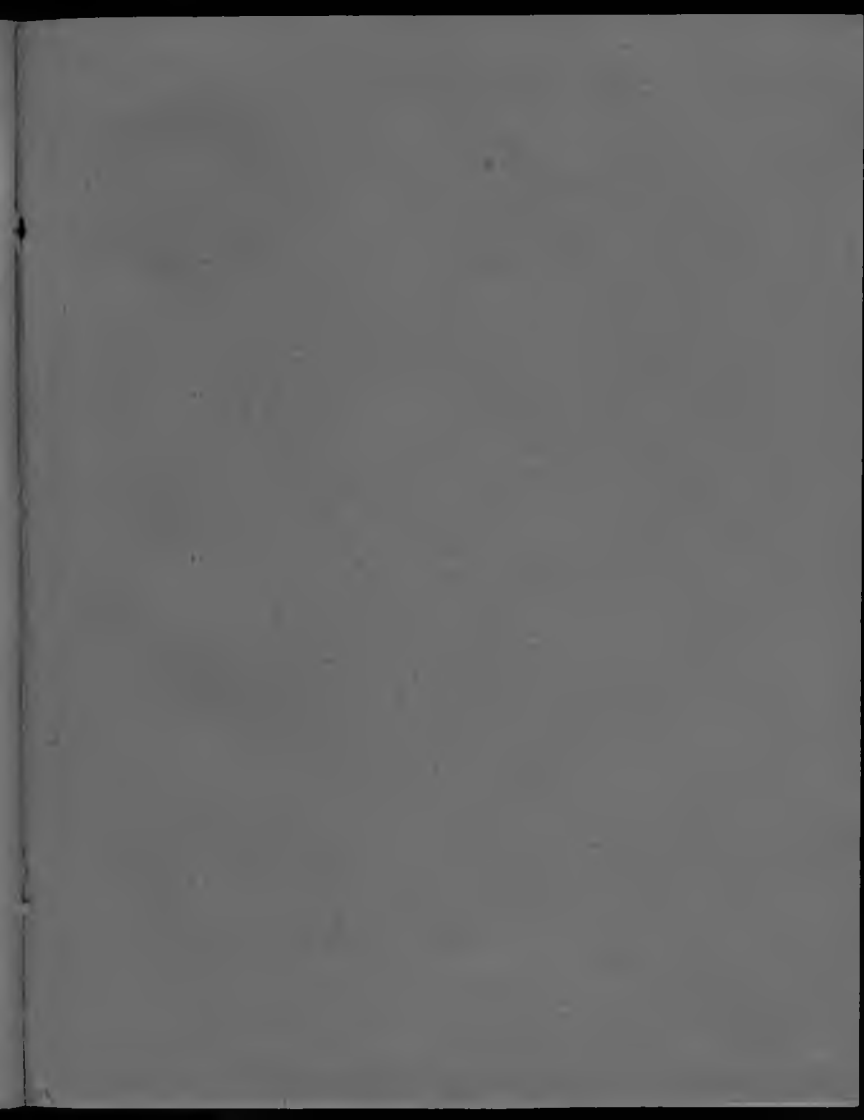
Вэньэричэский цэрвлä когон чйдэмйт кй-
ньät, эчэ пйтэнчок шоктыдэлыт, эчэ ти цэр-
влäдон пытокок кйрэдäläш вәрэштэш. Ти цэр-
влäдон крэдäläш кйзйтät видältэш дä анцы-

кыжым эчэ тилэцэт силан видәлгәш тәнгәләш.
Вәнъэричәски цәрвлә анцыкыжым, социа-
лизм йштәймәш лишыләммә сәмәнь эчәят
чынъырақ кәтыргәш тәнгәләйт.

„Социализм проституцилән шәгәрлә
ыләш, социализм вәнъэричәски цәрвләлән
шәгәрлә ыләш“ — манын, Октявыр рәволюци
годым лыкмы лозунг пиш тәрәш толәш.

ВУЙЛЫМАШ

	<i>стр.</i>
Вэньэрически цэрвлэ вашталтшы цэрвлэ ылыт .	5
Микробвлэ гишан ыкылымаш	6
Сифильис	10
Гоноррэйа	26
Пышкыды шанкр	35
Вэньэрически цэрвлэ кынарышкы пярлэн шошы ылыт	37

АршЫ 12 коп.
Цена 12 коп.

У Д Д 1 2

	Мар. г.
	1-44

Проф. В. М. БРОННЕР

ВЕНЕРИЧЕСКИЕ БОЛЕЗНИ

Пер. В. А. Цендушева

На горно-марийском языке

ГОСУДАРСТВЕННОЕ
МЕДИЦИНСКОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
МОСКВА ★ ЛЕНИНГРАД

1 9 3 4

D.F.

4

	Map
	1-44.